

13. Попова И.П. Профессионализм – путь к успеху / И.П. Попова. – М. : Наука, 2004. – 136 с.
14. Проблемы теоретической социологии / [под ред. А.О. Бороноева]. – СПб., 1994. – 347 с.
15. Южаков С.Н. Социологические этюды / С.Н. Южаков. – М., 1995. – Т. 1, 2. – 234 с.

МАТВЄЄВА О.О.

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ УЯВИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Спрямованість національної освіти на виховання вчителя-творця, дослідника, новатора передбачає створення умов для формування та розвитку його творчих здібностей, самовизначення та самореалізації. Отже, зростають вимоги до професійної підготовки вчителів, зокрема формування їхньої творчої уяви, що забезпечує нестандартне вирішення проблем у практичній діяльності, посилює значення творчої уяви як одного з компонентів педагогічної майстерності.

Проблему уяви розглядали вітчизняні й зарубіжні психологи: А. Брушлинський, Л. Виготський, В. Вундт, Є. Назайкінський, Р. Немов, І. Розет, О. Роменець, С. Рубінштейн, Т. Себар, В. Скоробогатов, А. Степанов та ін. Педагогічні здібності вивчали Ф. Гоноболін, В. Крутецький, Н. Кузьміна, Н. Левітов, Д. Ніколенко, М. Станкін, Н. Тарасевич. Педагогічну та професійну культуру, педагогічну майстерність майбутніх фахівців досліджували О. Барабанщиков, В. Гриньова, І. Зязюн, Т. Іванова, О. Котенко, Н. Крилова, М. Лазарев, С. Муцинов, Н. Тарасевич.

Мета статті – розглянути психолого-педагогічні дослідження уяви.

У психології існує традиція розглядати уяву як окремий психічний процесу поряд зі сприйняттям, пам'яттю, увагою. Останнім дедалі все більшого поширення набуває розуміння уяви, яке йде від І. Канта, як загальної властивості свідомості, де уява поєднує перебіг різних пізнавальних, емоційних та інших процесів, виявляючи, насамперед, їх творчу природу, пов'язану з перетворенням, передбаченням результатів. Це знайшло своє відображення в поняттях “емоційного передбачення” (О. Запорожець), “продуктивного сприйняття” (В. Зінченко).

Також психологи розвивають положення І. Канта про продуктивну природу уяви. За визначенням О. Степанова, уява – це психічний процес створення образів предметів, ситуацій, обставин шляхом приведення наявних у людини знань у нове сполучення [9]. Л. Виготський зазначає, що “уява не повторює в тих самих сполученнях та в тих самих формах окремих вражень, які накопичені колись, а створює якісь нові поєднання з накопичених вражень” [2, с. 19]. Є. Ігнат'єв вважає, що основною ознакою процесу уяви в тій або іншій конкретній практичній діяльності є перетворення й переробка даних сприйняття та іншого матеріалу минулого досвіду, у результаті чого утворюються нові враження [5]. Т. Себар зазначає, що уява “є універсальною людською здібністю до побудови нових образів дійсності шляхом переробки змісту сформованого практичного, почуттєвого, інтелектуального й емоційно-значеннєвого досвіду” [6, с. 55].

Отже, однією з основних характеристик уяви є її здатність створювати нові образи на основі переробки вже наявного в людини досвіду.

Слід також зазначити, що традиційно в психології виділяють декілька видів уяви, серед яких основними є активна та пасивна. Пасивну, у свою чергу, поділяють на довільну (мрійність, мрії) і мимовільну (гіпнотичний стан, сноподібна фантазія). Необхідно зазначити, що пасивна уява підпорядкована бажанням, що мисляться в процесі фантазування здійсненими. У статті розглядаємо лише активну уяву і її види, оскільки пасивна уява за своєю сутністю не вирішує практичних завдань.

Активна уява містить у собі артистичну, творчу, критичну, відтворювальну й антиципувальну. Відмінною рисою активної уяви є те, що вона завжди спрямована в майбутнє на вирішення творчого або особистого завдання.

Один з видів активної уяви, який найбільше відповідає нашому дослідженню, є відтворювальна уява, де відбувається конструювання нових образів, уявлень відповідно до сприйнятих ззовні стимулів у вигляді словесних повідомлень, схем, умовних зображень, знаків та ін. До складних видів відтворювальної уяви належить уява креслень, нотних записів, сприйняття літературних творів, тобто те, що вимагає спеціальної підготовки, знань і навичок. Головним чином відтворювальна уява – це процес, у ході якого відбувається реконструкція колишніх сприйнять у нові їх комбінації. Є. Ігнат'єв підкреслює, що образи відтворювальної уяви є одними з форм відображення об'єктивної діяльності, через яку людина пізнає природу матеріальних речей і явищ, котрі в даний момент не впливають на її органи почуттів [5].

Сучасні автори розмежовують поняття відтворювальної та творчої уяви, оскільки перша полягає у створенні образів об'єктів, що раніше не сприймалися, відповідно до їх опису або зображення, а друга – самостійно створює нові образи, які втілюються в оригінальні продукти наукової, технічної та художньої діяльності. Вона є одним із психологічних факторів, що поєднують науку й мистецтво, теоретичне та естетичне пізнання.

Іншим видом активної уяви є антиципувальна уява, яка є підґрунтям дуже важливої й необхідної здібності людини – передбачати майбутні події, результати своїх дій.

Як і інші види уяви, антиципувальна уява бере матеріали із запасів пам'яті, зі знань минулого й сьогодення, з розуміння логіки розвитку подій. Завдяки антиципувальній уяві людина організує свою діяльність, виходячи не тільки зі свого особистого досвіду, але використовуючи досвід інших людей. Таким чином, завдяки цій здібності людина може “думкою” побачити, що відбудеться з нею, з іншими людьми або навколишніми речами в майбутньому. Вважаємо, що саме ця функція антиципувальної уяви дуже важлива в діяльності педагога, оскільки без неї неможливо планувати педагогічний процес, передбачати реакції студентів на виклад інформації.

Вивчаючи уяву як специфічну активність людської психіки, сучасні вчені пов'язують її з творчою діяльністю. Так, Л. Виготський зазначав, що: “уява як основа творчої діяльності однаково виявляється в усіх рішуче напрямках культурного життя, роблячи можливою художню, наукову та технічну творчість” [2, с. 5]. З позицій творчості та творчої уяви А. Арнхейм досліджує процес формування поетичного образу. На думку Р. Немова, завдяки уяві людина діє, розумно планує свою діяльність і керує нею. Майже вся людська матеріальна й

духовна культура є продуктом уяви і творчості людини. Б. Юсов, аналізуючи проблему творчості, вважає, що уява – це вектор майбутнього, устремління до нового, а творчість – розкриття нового, його вираження по-новому або самостійно, тобто творчість передбачає новий крок у невідоме у формі думки, задуму або продукту – творчого мислення й творчої діяльності.

Педагоги, що досліджують питання становлення й розвитку таких понять, як “професійна культура”, “педагогічна культура”, “педагогічна майстерність”, також включають творчість та уяву до структури цих понять. Так, О. Котенко вводить у запропоновану нею структуру педагогічної культури творче мислення, почуття нового, педагогічну уяву [1]; С. Сисоєва вважає педагогічну творчість вчителя основою формування творчої особистості учня [7]; І. Зязюн у структуру педагогічної майстерності вносить перцептивні здібності [4], а також розглядає уяву вчителя як компонент його педагогічної техніки і пропонує конкретні вправи на розвиток уяви [4]; В. Гриньова важливим компонентом психотехніки педагога вважає формування його уяви й також пропонує вправи на вдосконалення цієї якості [3].

Отже, підґрунтям будь-якого творчого процесу є діяльність уяви. Зв’язок уяву з творчістю відображений у багатьох дослідженнях, де уява розглядають як: необхідну сторону будь-якої творчої діяльності – художньої, конструкторської, наукової; основу творчості; одну з величезної кількості здібностей свідомості, що беруть участь у творчості.

Вивчення творчих здібностей є одним з розділів вітчизняної психології. Проблеми психології творчості розкрито в працях А. Брушлинського, Я. Пономарьова, С. Рубінштейна, О. Тихомірова; загальних та спеціальних здібностей – О. Крутецького, Н. Лейтес, Б. Теплова; творчого розвитку дітей – В. Давидова, О. Запорожець, Г. Костюка, Д. Ельконіна та ін.

Дж. Гілфорд, досліджуючи креативні здібності дітей, розуміє інтелект як сукупність якісно різних здібностей, куди входять: швидкість (легкість) мислення, його гнучкість, оригінальність, точність, а також уява. Він вводить поняття дивергентного (що йде одночасно в різних напрямках, відступає від логіки) і конвергентного (логічного, односпрямованого) мислення та стверджує, що дивергентне мислення спирається на уяву й слугує засобом породження оригінальних ідей і самовираження.

Б. Теплов розглядав співвідношення загальних і спеціальних здібностей. У його працях простежується зв’язок уяви з усією ієрархією музичних здібностей. Вивчення Б. Тепловим музичної діяльності показало, що для успішних занять нею важливе значення мають не тільки музичні здібності, а й ті, які потрібні як для музики, так і для багатьох інших видів діяльності: уява, особливості уваги, вольові риси.

На прикладі аналізу творчих здібностей Н. Римського-Корсакова Б. Теплов, поряд з іншими здібностями, аналізує місце й роль уяви, її силу, багатство та ініціативність. Уява композитора виявилася в придумуванні ігор, музичній творчості, пізніше – у літературній творчості, а лібрето багатьох його опер були написані ним: “Псковитянка”, “Травнева ніч”, “Снігурка”, “Ніч перед Різдвом”.

Особливо яскравою рисою уяви Н. Римського-Корсакова було незвичайне багатство зорових, зокрема кольорових образів і найтісніший зв’язок слу-

хової та зорової уяви, здібність переводити у звучання зорові враження й бачити у звуках зорові образи.

У свою чергу, здібність до уяви цікавила багатьох педагогів. Так, К. Ушинський, характеризує уяву як, насамперед, перетворювальну діяльність свідомості, підкреслює: “Уява відрізняється від спогаду новиною вироблених нею асоціацій з тих уявлень, що збереглися пам’яттю. Уяві належить тільки нова комбінація цих елементів, збережених пам’яттю” [11, с. 126]. В. Сухомлинський, підкреслюючи значення в навчанні “зв’язку яскравих уявлень із предметами і явищами навколишнього світу” [10, с. 8], так само має на увазі уяву. В. Галузинський і М. Євтух включають педагогічну уяву в структуру професійно-педагогічної спрямованості вчителя. О. Рудницька вважає, що в мистецькій освіті завжди відбувається взаємопроникнення знань і продуктивної активності, оскільки жодну інформацію в галузі мистецтва не можна розкрити без залучення людини до самостійної художньої діяльності, усі види якої стимулюють вияви фантазії, образного уявлення.

Найбільш широке застосування поняття “уява” знаходимо при розробці питання педагогічних здібностей.

Н. Кузьміна включає педагогічну уяву в структуру педагогічних здібностей. Ф. Гоноболін, досліджуючи педагогічні здібності, вважає їх необхідним компонентом перцептивних здібностей, до яких належить й уява, як одна зі складових. Д. Ніколенко розглядає уяву як необхідний елемент комунікативних здібностей педагога. У свою класифікацію творчих здібностей В. Крутецький також включає уяву як одну з основних здібностей учителя. Н. Тарасевич і І. Зязюн розглядають креативність як одну з основних здібностей учителя, здібність до творчості, можливість генерувати нові ідеї, відходити від традиційних схем, швидко розв’язувати проблемні ситуації, а однією зі складових творчості є уява. У найбільш повній і детальній класифікації педагогічних здібностей М. Станкіна уява виступає і як компонент творчості, і як гностична здібність відтворювати в пам’яті образи. Отже, у всіх дослідженнях уява виступає необхідним компонентом творчих здібностей особистості, якою є особистість майбутнього вчителя музики [8].

Висновки. Підсумовуючи сказане, можна стверджувати, що аналіз психолого-педагогічної літератури щодо уяви показує необхідність її формування в учителів, зокрема учителів музики. Подальшого дослідження, на наш погляд, потребує поняття “уява” в музикознавчій літературі.

Література

1. Введение в педагогическую деятельность : учеб. пособ. / под ред. Л. Балабановой. – М. : Академия, 2000. – 208 с.
2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л.С. Выготский. – СПб. : Союз, 1997. – 91 с.
3. Гриньова В.М. Педагогічна культура майбутнього вчителя / В.М. Гриньова. – Х. : ХДПУ, 1996. – 100 с.
4. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність / І.А. Зязюн. – К. : Педагогіка, 1997. – 349 с.
5. Игнатьев Е.И. Воображение и его развитие в творческой деятельности / Е.И. Игнатьев. – М. : Знание, 1968. – 86 с.
6. Себар Т.В. Продуктивное воображение в различных мировоззренческих модулях / Т.В. Себар. – Воронеж : Центр.-Чернозем. кн. изд-во, 2002. – 140 с.

7. Сисоева С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня / С.О. Сисоева. – К. : Поліграфкнига, 1996. – 406 с.
8. Станкин М.И. Профессиональные способности педагога: Акмеология воспитания и обучения / М.И. Станкин ; Акад. пед. и соц. наук. – М. : Флинта, 1998. – 386 с.
9. Степанов С.Ю. Психология рефлексии / С.Ю. Семенов, И.Н. Семенов // Вопросы психологии. – 1985. – № 3. – С. 45–56.
10. Сухомлинский В.А. Сто советов учителю / В.А. Сухомлинский. – К. : Наукова думка, 1989. – 144 с.
11. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания: опыт педагогической антропологии / К.Д. Ушинский. – М. : Л., 1948. – 345 с.

МЕЛЬНИЧУК І.М.

ЗАСОБИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ТРАДИЦІЙНОМУ НАВЧАННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Лекційно-семінарська система навчання, широко використовується у вищій школі, належить до традиційних освітніх технологій. Оскільки основними формами навчання у ВНЗ визначено лекції та семінарські заняття, то підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі підготовки майбутніх фахівців доцільно здійснювати за допомогою використання таких інноваційних технологій, в яких пріоритетами є процесуальність, полілогічність і діалогічність міжособистісної взаємодії, мислєдіяльність, смислотворчість, можливості самореалізації завдяки створенню комплексу максимальних умов для саморозвитку студентів. Такою технологією можна вважати інтерактивне навчання, що ґрунтується на педагогічній взаємодії з “високим рівнем інтенсивності спілкування її учасників, їхньої комунікації, обміну діяльностями, зміною та різноманітністю їхніх видів, форм і прийомів, цілеспрямованою рефлексією учасниками своєї діяльності та взаємодії, що відбулася” [4, с. 19].

Інтерактивні методи навчання – це дієвий педагогічний засіб і необхідна умова оптимального розвитку студентів і викладачів, тому навчання майбутніх фахівців засобами інтерактивних технологій є сьогодні на часі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дає змогу зазначити, що використання інтерактивних методів у навчально-виховному процесі привертає увагу багатьох учених і педагогів. Зокрема, С. Кашлев обґрунтував інтерактивне навчання як інноваційне педагогічне явище [4], О. Пометун опублікувала “Енциклопедію інтерактивного навчання”, М. Кларін розглядав інтерактивне навчання як інструмент освоєння нового досвіду [5], В. Шарко обґрунтовує власний досвід упровадження інтерактивних методів навчання [3], Т. Дуткевич визначає психологічні основи використання інтерактивних методів у процесі підготовки спеціалістів з вищою освітою [1] та ін.

Мета статті – розкрити методичні засоби інтерактивних технологій, які використовуються в традиційній лекційно-семінарській формі навчання соціальних працівників у вищій школі.

Для визначення основних засобів інтерактивних технологій, які доцільно використовувати в освітньому процесі вищої школи, необхідно уточнити зміст поняття “засоби навчання” (з англ. *educational media, media of education*), якими вважають будь-які засоби, що використовуються для передачі інформації в про-